

EVOLUCIO HISTORICA DE LA MEDICINA CATALANA (*)

Jacint Corbella i Corbella

Avui comencem un altre congrés d'història de la medicina catalana, el sisè. Des de l'any 1970 molts dels qui ens interessem pel passat de la nostra medicina, i de la medicina en general, ens hem anat reunint de manera continuada. Ho hem anat fent en diversos indrets de Catalunya, per a conèixer la realitat del nostre país, que és petit, abastable, però divers. Hem tingut alguns problemes, tampoc entrebancs molt greus, però hem tirat endavant. Potser la idea més bàsica ha estat molt senzilla: anar fent.

Cal fer alguna explicació sobre com i qui ho ha fet. En principi tothom qui ha volgut fer alguna aportació. Es un camp obert i sense gaire limitacions. Ens ha semblat més important tenir la porta ben oberta, que no pas posar-hi cap tipus de dificultat. Això té el seu fruit, però també el seu greu. No ens ha estat gens difícil escollir el camí. Com sempre ha sorgit el doble vessant, la picabaralla entre amateurs i professionals. Aquí, en el nostre cas, l'elecció era clara, només teníem una via. I cal dir-ho.

Per fer història de la medicina es bo ajuntar coneixements d'història i coneixements de medicina. Els metges podem saber suficient medicina, però són pocs els que coneixen bé la tècnica historiogràfica. Els historiadors acostumen a saber poca medicina. Els professionals de la història de la medicina són massa pocs. En tot cas ens quedava un equip massa curt. Si posem massa exigències ens quedem sense equip i sense partit. Per tant han de jugar els amateurs.

Hi ha també una altra divergència, més intramèdica. Si la història de la medicina l'ha de fer el qui té coneixements generals de la història, o és millor que la faci l'especialista de cada matèria, encara que sàpiga poca història. La discussió ha estat bizantina, això és llarga i inútil. Tothom qui vulgui pot treballar-hi, però el qui no conegui bé una especialitat difícilment podrà valorar bé els matisos del passat d'aquella matèria.

() Text del discurs inaugural del VIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Llegit al Saló de Sessions de l'Excm. Ajuntament de Manresa el dia 8 de juny de 1990. En el moment del Congrés fou publicat en forma de fulletó a part, avui totalment exhaurit.*

Tot això és per explicar que, des de l'any 1970, ja fa vint anys, hem anat aplegant els treballs de tothom qui ha volgut venir. Alguns seran més bons, altres més dolents, hi ha de tot. El qui llegeixi el que s'ha publicat aprofitarà en cada cas el que li sigui útil. Amb això volem explicar qui som els que estem aquí, els que hem vingut a reunir-nos a Manresa: un grup de persones, ben diverses, que té algun interès en conèixer aspectes del passat de la nostra medicina, i també de la medicina en general.

Per aquesta sessió acadèmica m'ha semblat que podia ser útil, per qui escolti ara o per qui ho llegeixi al cap del temps, fer una visió global de com han evolucionat la medicina, les malalties, la sanitat, al llarg de la nostra història.

*

Les grans etapes

D'una manera molt general la història de la medicina catalana podem dividir-la en dos grans períodes d'un cert nivell, i al costat etapes de to més baix. Els dos períodes de més nivell són els que corresponen, de manera bastant afinada, als capítols de la història medieval i contemporània. Els de to més baix serien els de la història antiga i moderna. Passant a les numeracions dels segles. Un primer període de gran nivell de la medicina catalana el trobem cap a la baixa edat mitjana, a partir de la meitat del segle XIII i fins a meitat del segle XV. Per dir-ho més clar, i esquemàtic, dels regnats de Jaume I fins als Trastàmars. O per a dir-ho d'acord amb la vida real del país, des de l'etapa d'expansió cap el sud i l'est, les conquestes dels regnes de València i Mallorca, fins a les guerres civils del segle XV.

Després hi ha una baixa progressiva del to vital del país. Els factors són diversos, alguns polítics evidentment, així la unió d'Aragó amb Castella, o el desplaçament de l'interès del món mediterrani a la via atlàntica. Tot això repercuteix en l'economia i en la vida. Però també fets biològics, o sanitaris, com són les epidèmies continuades que delmaven la població i no la deixaven recuperar. La pesta negra del 1348 va fer molt mal, però els seus efectes van seguir. Podem dir, potser amb un cert atreviment esquemàtic, que la vida de Catalunya va estar molt condicionada pels efectes de les pestes, des de la pesta negra de meitat del segle XIV, fins a l'última de les grans pestes, la de Marsella del 1720. Aquí pot haver-hi una de les claus, un factor que no es pot oblidar, en la nostra recuperació del XVIII. Mentrestant la demografia no donava per més, la gent es moria massa i no podíem recuperar la nostra empenta com a poble. És evident que hi ha molts més aspectes, però aquest crec que és important i no es pot deixar de banda.

Cap a la meitat del XVIII les coses han canviat. Hi ha una empenta diferent. Hi ha més gent. Trobem una nova sensibilitat. En l'aspecte científic, en el mèdic i també en altres, connectem amb Europa. És l'Europa de la Il·lustració: introduïm els nous coneixements, les noves idees, però sobretot tenim la finestra oberta. En canvi en els dos segles anteriors la teníem tancada. Els grans canvis que es van produir en la medicina del Renaixement del segle XVI, marcat pel progrés de l'anatomia, o el progrés de la fisiologia en el XVII, no ens van afectar, gairebé no en varem tenir notícia, i en tot cas no van fructificar. No tornem a incorporar-nos al corrent del coneixement científic fins el segle XVIII.

I des d'aleshores, ja de manera continuada, amb etapes de desvetllament i altres de migdiada, però sempre amb algun ull obert, hem seguit fins ara. Ja tenim una línia prou seguida, d'influència progressiva dels metges d'una generació en els de la següent, i sovint amb etapes d'una gran activitat i progrés.

La medicina en els temps més antics

Dels temps més antics, la prehistòria, en tenim poques dades. En principi restes òssies, de primer aïllades i després ja recollides en sepultures. Potser la resta més antiga trobada fins avui és el crani de Talteüll, a la cova de l'Aragó, més amunt de Perpinyà. Es va trobar el 1971. També la mandíbula de Banyoles, coneguda des del 1887. Quan els ossos s'han trobat en més quantitat, en sepultures, ja ha estat possible detectar les restes d'algunes malalties i fer estudis de paleopatologia. Entre nosaltres cal esmentar els fets per D. Campillo i L. Guerrero. Avui ja tenim un bon capítol en aquest camp, que per altra banda és molt extens en el temps, comprnent milers d'anys.

En un altre vessant hi ha les pintures rupestres, on amb una certa voluntat es pot trobar algun aspecte d'interès sanitari. Així les imatges del guerrer ferit, i àdhuc del guerrer mort, en pintures trobades a les coves de la Saltadora i Remígia, al Maestrat. També una imatge d'un assaquetament. En un altre camp imatges de bruixots, amb possibles relacions remeieres, així el de la Gasulla.

Les dades més interessants que podem treure dels estudis paleopatològics són les següents: a) en relació amb patologia traumàtica concreta: fractures, amb la seva consolidació, a vegades poc afortunada; b) lesions osteoarticulars de caire més aviat inflamatori, reumàtic, bastant diverses; c) notícies sobre patologia dentària, tot i que la mostra estigui molt esbiaixada; d) a partir d'aquí deduccions sobre el tipus d'alimentació; e) tant per les dents, i sobre tot pels ossos (cranis), dades sobre la duració de la vida; f) un tipus de lesió molt típica, les trepanacions cranials, de caràcter en part sembla que ritual, i bastant limitades en el temps; g) més excepcionalment dades que requereixen més interpretacions, per exemple possibles tumoracions (osteomes).

Cap a la llatinització

Entrats ja en el període històric, amb restes més sistematitzades, a l'últim mil·lenni a.C., la primera civilització diferenciada en el nostre país és la ibèrica. Les restes que tenim, des del punt de vista sanitari són escasses.

Les dades més clares fins avui es refereixen a la que se n'ha dit "medicina creencial". Hi ha nombrosos "santuaris", alguns d'ells amb tradició continuada fins temps ben recents. Aquí han estat estudiats principalment pels doctors Camps i les deduccions que se'n poden obtenir ja tenen una considerable importància. Són les fonts més antigues de la tradició terapèutica i remeiera al nostre país.

Les influències púniques no són excessives al Principat, però son relativament abundants a Eivissa. S'han trobat unguentaris, figures en forma de biberó, possibles ex-vots, alguns instruments quirúrgics, en forma de llancetes i d'agulles. Les notícies sobre la terapèutica ja són més nombroses. Particular interès té el "garum", producte que s'introduirà després fortament a la medicina romana, i que és un producte inicialment típic de l'Espanya púnica, iniciat a la colònia de Gades. Sembla que a Eivissa també se'n fabricà.

La influència grega ja és molt més visible. Ens han quedat restes de gran importància. De primer l'impacte ideològic. Dels temps anteriors n'han quedat les influències sobre una medicina creencial, a nivell més de malalts que de metges. Dels grecs n'ha quedat una empremta clara en les idees sobre la malaltia. La influència de l'obra hipocràtica dura fins el nostre temps. Es una influència sobre els metges. Aquesta és una visió general, la més important, que afecta a tota la civilització occidental.

Altres dades són més concretes. Per exemple l'existència dels temples d'Esculapi, amb estàtues d'aquest déu. Potser la imatge més representativa de la nostra medicina --tot i que no és característica-- és la magnífica estàtua d'Esculapi, trobada a Empúries, que data probablement del segle III a.C. Es l'Asclepi d'Empúries.

En el període següent, el romà, la nostra història, tot i que encara és molt fragmentària, ja comença a ser abundant. El pol de les troballes baixa del mar de Roses al de Tarragona. El material és relativament abundant i es pot sistematitzar. Ens queden estàtues, sobre tot a Altafulla. No són tan esplendents com la d'Asclepi, però n'hi ha més. Queden residus relativament abundants d'instrumental, sigui quirúrgic (llancetes,...) o terapèutic (unguentaris). Tenim notícies de plantes emprades en terapèutica, àdhuc de la tradició remeiera contra la ràbia. La tradició de la hidroteràpia, sobretot a Tarragona, és important. Sabem el nom d'alguns metges, així Tiberi Claudi Apol·linar, potser

el primer identificat al nostre país amb el seu nom, que visqué a Tarraco. També dades sobre Antoni Musa, que acompanyà August en el llarg temps que romangué a Tarraco, venint de la guerra de Cantàbria. En l'aspecte higiènic hi ha dades des de conduccions d'aigües, i els aqüeductes, fins a les clavegueres. I sabem algunes coses sobre la mortalitat, la duració de la vida, alguna epidèmia. Amb el que sabem, que està en període d'increment de dades, ja es pot fer una bona monografia sobre la medicina a la Catalunya romana, tot i que encara sigui incompleta i provisional.

La davallada postromana

La medicina romana estricta arriba al seu màxim amb Galè, un metge grec que exercí a Roma. Visqué entre els anys 130 i 201 aproximadament. Després d'ell hi ha una baixada gairebé a pic. La influència de Galè durarà, pràcticament no discutida, fins al renaixement, molt més d'un mil·lenni. I ja lluitant amb les noves idees gairebé fins el 1800. La seva obra fou molt important. I evidentment que no és culpa d'ell que els qui el seguiren no el superessin. De fet segueix la línia de baixa i fragmentació del poder romà.

Segueixen períodes on la informació és escassa i a nivell altra vegada elemental. En el baix imperi hi ha algunes dades antropològiques i no gaire més. De l'etapa visigòtica podem dir-ne el mateix. I per l'estil de l'alta edat mitjana. Passem doncs gairebé mil anys, poc més o poc menys, segons com ens ho mirem, amb poques dades. Així algunes sobre epidèmies, moltes relativament incertes. Les antropològiques, i sobre patologia de les restes òssies, es van estudiant, però no permeten encara cap sistematització. Les restes de l'obra escrita són mínimes. Adhuc és excepcional el coneixement del nom d'alguns sanitaris: hi ha una absència de referències personals durant molts segles.

Espigolem doncs entre les poques dades que ara tenim d'aquest període. Hi ha algunes notícies d'epidèmies, moltes d'elles generals, afectant àrees extenses. Entre les més concretes podem recordar els anys de fam i epidèmia de meitat del segle IV: probablement és la pesta que relata sant Pacià, bisbe de Barcelona. Els temps de fam foren freqüents, la misèria era habitual, les epidèmies també.

Sobre malalties concretes en sabem poc. Queden alguns records de la lepra. Sabem que cap el 850 es va fundar un hospital de santa Margarida, o de Mesells, a Barcelona. Les escultures d'alguns monestirs, així el de Ripoll, tenen interès per certes representacions de patologia. També podem recordar imatges de sant Climent de Taüll, de principis del segle XII, representant a sant Llätzer mig nu i ple de pústules, misèria i malaltia. També sabem d'alguna epidèmia que afectà exèrcits.

Sobre els tractaments les dades autòctones són escasses. Hi ha algun unguentari, potser el més conegut el de sant Menas, que es conserva a Vic. Algunes guaricions miraculoses s'atribueixen a algun sant; entre ells recordem el culte a sant Vicenç, ja en el segle IX.

Hi ha algun text que tracta indirectament de l'exercici de professions sanitàries. Hi ha alguna referència i tingué vigència aquí, tot i que no és un text català, en el Llibre dels Jutges, el "Fuero Juzgo", visigòtic, del segle VIIè. En alguns concilis locals es tracten temes, com el bateig en cas de necessitat (Girona, segle VIè); les prohibicions de fer avortaments (Lleida, 546). Més tard, ja en el segle XIè, algunes dades en els Usatges de Barcelona, de tipus mèdic i legal, així sobre esmenes per lesions.

L'inici de la recuperació medieval

Lentament anem trobant algunes dades d'interès, des de dos punts d'estudi ben diferent. La baixa, o la informació escassa del nivell musulmà, i la recuperació del nivell cristià, posats així en termes de diferències culturals i lingüístiques, que no sempre foren barreres absolutes.

Una bona part dels Països Catalans, va estar molts segles sota el domini musulmà. La Catalunya vella, de Girona a Barcelona, a la línia del Llobregat, menys de cent anys. Les terres de Lleida, de Tarragona i Tortosa, durant uns quatre segles. Les de València i de Mallorca més de mig mil·lenni. Podia doncs haver-hi, si més no, una informació considerable. No és el cas, tot i que en sabem alguna cosa.

De primer cal dir que s'ha conservat el nom de bastants metges del període. A Lleida, Lladonosa va recollir alguns noms, potser el més reculat el de Malik Ibn Maruf, "home de lletres, savi en tota mena de coneixements, àdhuc la medicina". Visqué en el segle IX, morint l'any 877. Es recull també un text "Al Sifa" d'un metge de Balaguer que morí cap el 1040.

En el País Valencià la florida tingué més ressò, sobre tot a la taifa de Dènia. D'una família d'emigrats d'allí en van sortir els Ibn Zuhr, llatinitzats com a Avenzoar. El més conegut de la nissaga, que fou plenament sevillà i visqué en el segle XII, fou un dels metges de més nivell en el món del seu temps. També és valencià, del segle XII, Ibn Yul Yul, autor d'una història dels metges espanyols, i que fou el primer historiador important de la medicina aquí.

** El desvetllament de la cultura científica catalana té un símbol propi: Ripoll. El monestir fou fundat el 888, en temps del comte Guifré. Sabem la importància, com a creador d'estructures, de l'abat Oliva. Sabem també de l'estada d'un

monjo després famós, amb finalitats d'aprendre, durant tres anys, del 967 al 970, Gerbert d'Aurillac. Gerbert va continuar mantenint contacte amb Catalunya. El 984, estant a Reims, escrigué a Llobet de Barcelona, demanant-li un llibre d'astronomia que aquest havia traduït. Trenta anys després de la seva estada aquí havia de ser papa, el famós Silvestre II (999-1002), el papa de l'any mil.

La biblioteca de Ripoll va tenir una gran importància. Fonamentalment eren llibres religiosos, alguns de científics. Abadal ens diu que també hi havia algun tractat de medicina. Ripoll és doncs un símbol de recuperació global de la nostra cultura. La medicina hi queda inclosa però no n'és específica.

Cap a la primera brotada

La primera florida important serà cap a la fi del segle XIII. Mentrestant, durant tres segles, es va preparant una eclosió brillant que simbolitzarem en l'obra d'Arnau de Vilanova. Coneixem, de manera continuada, el nom de molts metges, l'obra escrita de molts d'ells, quina va ser la seva influència. Tenim ja, per primera vegada, una línia seguida de cultura. Cal remarcar la importància que van tenir en aquest període els metges jueus. D'una banda per la dedicació de molts jueus a la medicina. Per altra per la pluralitat lingüística. No tothom coneixia habitualment les quatre llengües d'interès aquí aleshores. L'àrab, propi de les traduccions dels grecs antics, i per tant la llengua en que estaven escrits els llibres més importants; l'hebreu propi dels qui practicaven la medicina, i al qual es traduïren nombroses obres; el llatí propi de la cultura cristiana, i el català que era el dels malalts. Aquesta diversitat pot explicar la comprensió de diverses cultures i per tant la tolerància. Les llistes ja comencen a ser llargues i aquí només esmentarem algun nom capdavanter.

En el segle XII l'obra més coneguda és potser la d'Abraham Baar Hiyya, jueu, nascut probablement a Barcelona cap el 1070. Tenia coneixements de moltes matèries i sembla que ocupà llocs importants a la cort lleidatana dels Bani Hud. La seva obra fou extensa i els aspectes mèdics, que hi són, semblen col·laterals. Va tenir una certa activitat com a traductor. També sembla prou important Sheshet Benvenist, originari de la Septimània, que visqué a Barcelona. Fou autor d'un tractat sobre malalties de les dones, en llengua aràbiga, que després fou traduït a l'hebreu.

Ara el progrés ja és més ràpid. Del segle XIII en coneixem bastants noms. Tenim la incorporació de Montpeller a la Corona d'Aragó. Segueixen les traduccions i l'obra original. I arribem al cim més alt de la nostra història mèdica, l'obra d'Arnau de Vilanova. Recordem algunes de les obres més destacades d'aquest període.

Una bona part de la producció es basa encara en traduccions. Particular interès té l'obra de Shem Tob ben Isaac, que sembla va néixer a Tortosa cap a l'any 1096. Visqué a Barcelona, Montpeller i Marsella. Fou doncs un emigrat, però en un context cultural molt interrelacionat. Bona part de la seva obra la va fer quan ja era fora d'aquí. Fou un gran traductor. Féu la versió de l'àrab a l'hebreu del llibre d'Abulcasís, el "Tasrif", un dels grans textos quirúrgics medievals. També incorporà a la llengua hebrea textos de Razés i uns Aforismes d'Hipòcrates. Sembla que les traduccions les féu a Marsella, o a Tarascó, entre els anys 1254 i 1267.

Entre els traductors d'aquest segle cal recordar el nom de Vidal Benvenist de Porta, també jueu. Cardoner diu que va traduir, per encàrrec del rei Jaume II, un text que no s'ha identificat. És interessant perquè es tracta de la primera notícia que tenim de la traducció d'un text mèdic al català.

Així hem arribat a finals del segle XIII. Tenim l'obra extraordinària d'Arnau de Vilanova; també l'obra important, amb una gran persistència, en diversos camps, de Ramon Llull i la influència institucional fortíssima de l'escola de medicina de Montpeller. Analitzarem cadascun d'aquests aspectes amb un cert detall.

L'obra d'Arnau de Vilanova

Arnau és, sense cap dubte, el metge més important de tota la història de la medicina catalana. És l'única vegada que un metge català ha estat el primer en el món del seu temps. Això no ha passat mai més. Tingué un gran prestigi personal com a metge pràctic, però també la seva obra escrita i la seva influència posterior foren grans. L'obra és extensa i en part ha estat envoltada per la llegenda, atribuint-se-li molts escrits que no són d'ell: són els apòcrifs.

La seva vida és relativament coneguda, tot i que hi ha zones extenses que són fosques. El lloc del naixement és discutit. L'opinió més estesa avui és que va néixer a València, cap a l'any 1238 o poc més tard, això és immediatament després de la conquesta de la ciutat per Jaume I. Probablement la seva família anava amb l'expedició de conquesta. L'origen familiar llunyà ja és més incert. Sabem poc de la seva joventut, ni tan sols on va estudiar, potser a Montpeller, o a Nàpols. La seva relació valenciana degué facilitar el coneixement de la llengua àrab, important per la medicina del seu temps.

Sembla que cap a l'any 1281, quan tenia més de quaranta anys fou cridat a Barcelona, pel rei Pere, per a ésser metge de la casa reial. Visqué bastant temps a Barcelona, tot i els seus viatges. Per aquests anys va traduir bastants llibres de l'àrab al llatí. Cap el 1289 comença una llarga estada a Montpeller, on és

professor a la facultat. Aquesta era aleshores l'escola de medicina més important del món. Va estar-hi uns deu anys en els quals escrigué moltes obres.

Després es vinculà més al servei polític del rei d'Aragó, del qual fou ambaixador prop del rei de França. També va escriure sobre temes religiosos, amb opinions que poc més tard foren considerades heterodoxes i gairebé herètiques. Però al mateix temps fou metge personal de diversos papes, el que li garantia protecció per les seves opinions. A París arribà a ser empresonat per les seves opinions, però la seva condició de diplomàtic i la protecció papal li salvaren la situació. L'any 1309, quan té gairebé setanta anys, exposa les seves opinions a Avinyó, on hi havia el papa i la seva situació es complicà. Els dominics volien perseguir-lo. Passà bastant temps a Sicília i Nàpols, on hi havia un rei del casal d'Aragó que el protegia. Va morir en un viatge, en vaixell, prop de Gènova, el 6 de setembre de 1311. Allí fou enterrat.

L'obra mèdica d'Arnau va persistir i tingué una gran influència durant més de dos segles, de fet fins al renaixement. El prestigi del seu nom féu que li afegissin escrits que no eren d'ell. En canvi la seva obra religiosa fou condemnada ben aviat i amb no massa mirament. L'obra astrològica i alquímica, que sembla apòcrifa, tot i que circulava amb el seu nom, tingué una difusió i penetració molt més grans.

** L'obra mèdica. Ha estat ben estudiada per molts autors. Recordem els treballs de Paniagua i Garcia Ballester, aquest reeditant-la. Hem de destriar-ne tres aspectes: l'assistencial, el docent i la producció escrita. Aquesta és la que ha tingut més pervivència. Els aspectes assistencials ja els hem comentat: metge de reis i papes, el que li assegurà una posició social important. Com a professor fou mestre a la millor escola del món d'aleshores.

L'obra escrita és extensa i ha estat molt analitzada. Hi ha el greu problema dels apòcrifs, en el que ara no podríem entrar. Carreras Artau classificava els 61 escrits atribuïts en diversos grups. Després el nombre d'escrits segurs ha baixat. En un primer grup cal situar les traduccions de l'àrab al llatí i els comentaris de textos clàssics.

Segueixen els Tractats Generals; les obres escrites com Aforismes o Consells. També els Regiments de sanitat, que tingueren una gran difusió. Després el capítol dels escrits sobre temes monogràfics: 23 obres segons Carreras de tema divers, principalment de clínica i de terapèutica, també de fisiologia.

Entre els grans llibres propis d'Arnau potser el primer hauria d'ésser el "Speculum medicinae". Es extens. Paniagua diu "text bàsic que reflexa, com cap altre, la doctrina mèdica del seu autor". Es una introducció a la medicina, de caràcter fonamentalment teòric. Vol donar els conceptes generals i el fonament de l'art de la medicina.

Un tipus d'obres que donaren molta fama a Arnau foren els Regiments de Sanitat. El més conegut, entre els que no hi ha dubtes que és propi d'Arnau, és el destinat a Jaume II; "Regimen Sanitatis ad Inclitum Regem Aragonum". És un llibre clar i útil. És un dels pocs llibres mèdics d'Arnau que es traduí aviat, encara en vida de l'autor, al català.

La resta de l'obra, que és prou important, és més diversa. Recordem els "Aphorismi de gradibus" on planteja el problema de la dosificació. També el "Libellus de Humido Radicali", curt, on valora la importància del líquid com a suport del calor innat. I queda finalment la gran obra atribuïda, que demostra el prestigi del nom d'Arnau, en part mèdica, però sobretot alquímica. En els escrits religiosos, on trobem un Arnau reformador, crític amb el poder de l'església, potser un precursor, com altres, de la reforma del segle XVI, no hi entrem ara.

L'obra de Ramon Llull

Les figures d'Arnau i Ramon Llull són paral·leles en molts aspectes. Són coetanis rigorosos. Els dos són de les terres recent afegides a la corona d'Aragó, València en el cas d'Arnau, Mallorca en el de Llull. L'obra religiosa d'ambdós és prou important. També ho és el prestigi com alquimistes, tot i que aquí el factor apòcrif és essencial. Tots dos són persones amb opinions pròpies: Arnau potser més crític, Llull més apassionat. Arnau és més important com a metge. Llull com a teòric d'una ciència de base. La influència d'ambdós ha estat extraordinària.

Llull no fou metge però té una obra científica important. En canvi els seus escrits sanitaris són més limitats. La seva biografia és relativament coneguda. Va néixer a Ciutat de Mallorca entre els anys 1232-1235. Probablement era fill d'un membre de l'expedició de conquesta del 1229. Tingué una certa situació social a la cort. S'ha escrit extensament sobre la seva conversió i les seves visions de Crist, quan tenia uns trenta anys. Aleshores es decidí a estudiar intensament, més amb la intenció de preparar-se per a tasques d'apostolat. Viatjà amb freqüència a Montpeller, també a París i Roma. L'any 1276 havia fundat a Mallorca el col·legi de Miramar. Seguí viatjant molt i lluny. Són ben coneguts els seus viatges d'apostolat a Tunis, quan passava dels setanta anys. Hi ha la llegenda del seu martiri. Va morir, possiblement a Ciutat de Mallorca, cap a finals del 1315, o poc més tard.

La seva obra filosòfica i literària és molt important i ha estat analitzada a bastament. El "Blanquerna", el "Llibre de les meravelles", o el "Llibre de Amic e Amat" estan entre els grans clàssics de la nostra cultura. Aquí només els esmentem per a situar Llull. Entre els llibres de caràcter més filosòfic i doctrinal, encara que de fet tota l'obra de Llull té aquest sentit, cal situar en un primer lloc el seu "Art". En realitat hi ha diversos llibres amb aquest títol genèric, tots eines

bàsiques per a conèixer el seu pensament: Art compendiosa, Art demonstrativa. Batllori ha estudiat el seu pensament.

Els aspectes mèdics de l'obra de Llull són relativament extensos i es troben esparsos en els seus escrits. Han estat bastant estudiats. Volia aplicar el seu sistema o Art a totes les ciències. Volia ser com una guia tant per poder conservar la salut com per recuperar-la. Va tenir una certa influència. La medicina lul·liana era ensenyada a la universitat de Paris en el segle XVI. En el XVII encara s'autoritzava a exercir la medicina segons aquestes doctrines. El 1752 es van publicar a Mallorca unes "Opera Medica" de Llull, on es recollien quatre obres.

L'"Ars compendiosa medicinae" fou escrit a Montpeller el 1284. Es relativament complexa, i sistematitzada, amb un enfocament potser més rebuscat i sil·logístic que no pas clínic. En una primera part estudia les sis "figures" de l'art del metge. A la segona es plantegen deu problemes o qüestions. Els seus sistemes de figures (cercle, triangle, quadrat, valoració de graus i hores) serveixen per a contestar les deu preguntes sobre temes gairebé sempre generals: febres, orina, pols, menjar, crisis, gradació de medicaments, i altres punts menys entenedors. En resum és una exposició teoritzant, sistemàtica i rígida, allunyada de la realitat del malalt i en tot cas relativament d'acord amb la teoria galènica dominant.

Altres llibres són el "Liber de regionibus sanitatis et infirmitatis", un "Liber de principiorum medicinae", un dels primers, escrit a Mallorca el 1274. També hi ha referències mèdiques en altres obres, així l'Arbre de la Ciència. En el "Liber de la contemplació" hi ha referències, més de crítica professional contra metges i apotecaris, tant en l'aspecte tècnic com ètic. Encara hi ha més matèria. Probablement la importància mèdica de Llull, sense la resta de la seva obra, fóra molt més petita, però la conjunció de factors ha fet valorar més aquesta obra.

L'escola de Medicina de Montpeller

Es ben conegut que l'Escola de Montpeller fou possiblement la que tingué més anomenada entre totes les escoles de medicina a l'Edat Mitjana. Primer hi ha la de Salern, cap el segle XI, i després ve cronològicament la de Montpeller, amb un màxim de nivell entre els segles XII i XIV. Després suraran també les de Paris, Bolonya i altres. Aquesta escola de Montpeller tingué doncs la seva màxima valoració, comparada amb les altres, en un període que coincideix pràcticament amb els anys que Montpeller formava part de la Corona d'Aragó i els seus reis són del casal de Barcelona. Són els anys que se n'ha dit del Montpeller català, i aquest fet cal assenyalar-lo.

Es evident que Montpeller no formava part del Principat, que els seus habitants no parlaven català, però si la llengua d'Oc, i que la història ulterior l'ha separat de Catalunya. Però també ho és que va haver-hi una relació molt estreta entre els metges catalans i l'escola de Montpeller, i que bastants professors de Montpeller foren catalans d'origen. Recordem alguns dels trets més importants d'aquesta etapa brillant de la nostra medicina.

L'escola de Montpeller data, com a mínim, de la primera meitat del segle XII. El 1137 ja és conegut que Adalbert de Magúncia hi estudiava medicina. Cap el 1200 es coneixen algunes rivalitats entre les escoles de Salern i Montpeller. El 1180 hi ha una ordre de Guilhem VIIè ordenant que no es limiti l'acceptació d'alumnes i es reconeix el dret que té tothom d'ensenyar a Montpeller. El 1204 el rei Pere II d'Aragó es casava amb Maria de Montpeller, filla d'aquest Guilhem VIIè, que ja havia mort. Allí havia de néixer Jaume I, que fou rei del 1213 al 1276.

El 1220, el 17 d'agost, el cardenal Conrad, legat del papa, aprova els primers estatuts que té una escola de medicina. Poc després els tindrien Nàpols i Salern. De fet es reconeixia una realitat molt anterior. L'any 1289 una butlla de Nicolau IV creava la universitat de Montpeller, reunint les escoles de Dret, Arts i Medicina. Probablement fou aleshores quan s'hi havia incorporat Arnau de Vilanova. Fou la primera universitat en els dominis de la corona d'Aragó. El 1300 es crearia la de Lleida, també amb estudis de medicina.

Sobre l'escola de Montpeller hi ha molts estudis, entre ells els de Dulieu. Entre els mestres més coneguts del període antic cal recordar, potser el primer a Pierre Gilles de Corbeil, a la segona meitat del segle XII, que contribuí molt al prestigi de l'Escola. Entre els grans mestres del segle XIII cal esmentar Pere Julià, portuguès, més conegut com a Petrus Hispanus. La seva estada a Montpeller és anterior a 1250. És molt conegut el seu "Thesaurus pauperum". Gairebé trenta anys després fou papa, per poc temps, amb el nom de Joan XXI i morí el 1277.

Ja hem parlat d'Arnau de Vilanova. Pels mateixos anys hi hagué Bernat Gordon, autor d'un "Lilium Medicinae", escrit el 1303, quan ja duia molts anys a Montpeller. Fou un clàssic de l'exploració en el seu temps, sobretot de l'examen del pols i les orines. També fou professor montpellerí Henri de Mondeville, potser el cirurgià més gran del seu temps. La seva obra més important, però, es féu a Paris. Morí el 1317.

El prestigi de l'escola seguí. Quan les que de fet foren guerres civils, entre els reis d'Aragó i de Mallorca, tots de família propera, Montpeller es va trobar entremig. El rei Jaume III de Mallorca es va vendre la ciutat al rei de França, el 1349, per a poder continuar la lluita. Va morir i Montpeller quedà sota l'òrbita de Paris.

Durant tota la primera meitat del segle XIV la medicina catalana tenia un nivell molt alt, de primera línia, en el context de la medicina del seu temps. El nivell científic és alt si es valora la producció. L'assistència, si es valoren les epidèmies, anava per un altre camí, aquí i a fora. Però és l'època en que es van creant institucions que permeten solidificar, a nivells no sempre massa bons, les estructures. Així els hospitals, que ja n'hi havia, o l'ensenyament de la medicina.

Creada la universitat de Montpeller en vindran d'altres. La primera fou la de Lleida, el 1300, amb una escola de Medicina. Anys més tard la d'Osca. Sobretot a Barcelona hi havia diversos hospitals, alguns de vida pobre.

Entre els metges alguns mantenien un nivell prou alt. Entre els més coneguts podem recordar a Ermengol Blasi, que fou metge de Jaume II i professor a Montpeller. Tingué molta fama com a metge pràctic per la seva capacitat diagnòstica i ull clínic. La seva obra escrita és important. Entre les obres originals cal recordar uns "Aphorismi" i unes "Tabula antidotarii". També féu obra com a traductor.

Guillem de Béziers, o Guillem Gaubert, també fou metge de Jaume II, traductor de l'àrab al llatí i professor de l'Estudi General de Lleida en el seu començament. Més tard fou metge del papa Joan XXII (1321) i canceller de la universitat de Montpeller fins l'any 1323 en que va morir. Entre els professors d'origen català de Montpeller cal recordar encara Esteve Arlandi, sots-canceller de la facultat de medicina el 1319 i Jordà de Torre a la mateixa època.

També és un període en el que ja coneixem el nom de molts metges i cirurgians, més entre els arquiatres, al servei reial. Així la nissaga dels Sa Riera de Girona, amb tres germans, tots cirurgians de la cort de Jaume II. El més conegut fou Berenguer que gaudí de molt nom com a metge pràctic. Les llistes serien llargues. També es coneixen, a un nivell diferent, alguns noms de metges de viles, que tenien algun tipus de contracte amb els municipis. La seva recerca és un camí obert, i gens fàcil, d'estudi. A Manresa n'ha fet una bona recerca Rafat. Així va quedant definida, una certa forma d'assistència institucional. L'obra escrita segueix essent relativament abundant.

La pesta negra del 1348

L'Edat Mitjana fou una època en la qual hi hagué un gran nombre d'epidèmies, no totes ben documentades. Moltes no es limitaven a un país sinó que eren dilatades, en extensió i duració. Entre les que van afectar a l'occident d'Europa la més coneguda és la gran pesta negra del 1348, de fet d'alguns anys abans i bastants després. Però no fou, ni de molt, l'única gran pesta de l'època, encara

que fou probablement la més intensa i la que ha passat més a coneixement dels historiadors generals.

Les pestes s'acompanyaven de fam i misèria i, sovint, no sabem exactament quina n'era la malaltia responsable. En tot cas queda com a causa més freqüent entre les més greus, la pesta bubònica. A vegades quedà notícia d'alguna pesta perquè coincidí, o afectà, algun fet militar. Així la de 1113-1114 a Sant Feliu de Guíxols, quan es preparava un estol per a la reconquesta de Mallorca, que després tardà encara més d'un segle. També la que hi hagué entre els anys 1193 i 1197 que ha deixat relats llegendaris (pluja de sang a Cervera, pluja de foc a l'Empordà). Fou greu la de 1285 coincidint amb el setge de Girona pels francesos: el propi rei de França en morí a Perpinyà.

Molt important fou la del 1333, on hi ha documentada una epidèmia de glànola (la pesta bubònica). Hi hagué grans caresties. Es l'anomenat "lo mal any primer". La mortaldat fou gran: es diu que 10.000 persones a Barcelona.

Però la gran pesta, la que marcà un canvi, fou la de 1348. Sembla que fou d'origen asiàtic i matà la quarta part de la població d'Europa. Aquí, en algunes poblacions moriren tres quarts dels habitants i fins i tot bastants llocs quedaren totalment des poblats: no hi quedà ningú. Quan la pandèmia cedí, després de cinc anys, cada pocs anys hi havia algun rebrot petit.

L'octubre de 1347 la pesta ja era a Sicília, on hi havia un rei del casal d'Aragó. El desembre era a la Provença, el març del 1348 és a Perpinyà. El maig ja consta a Barcelona, i hi hagué avalots contra els jueus, que foren sovint considerats responsables de les catàstrofes. Van morir la major part dels membres del Consell de Cent barceloní.

A part de les repercussions demogràfiques, la pesta està relativament documentada tècnicament. N'ha quedat un relat fet per mestre Jacme d'Agramont, que s'ha fet clàssic. Es el "Regiment de preservació de pestilència" un manuscrit del qual es guarda a l'arxiu parroquial de Verdú. L'autor era metge a Lleida, probablement professor de l'Estudi General. Va morir poc després de fer el llibre, possiblement pel juliol de 1349, potser com a conseqüència de l'epidèmia. El llibre ha estat ben estudiat per Joan Veny i té una intenció bàsicament preventiva.

La consolidació de la Baixa Edat Mitjana

Després de la pesta, de la misèria, de les lluites civils que també hi foren, el país quedà molt delmat. Però hi havia una estructuració social sòlida. Pensem que en epidèmies anteriors, tot i que no foren tant greus, en moltes no tenim els

elements mínims per a recordar-les per manca d'estructures que ens hagin tramés el record dels fets.

La segona meitat del segle XIV és una etapa d'una notable plenitud de la nostra medicina. No tenim una primera figura mundial, com fou el cas d'Arnau, però els nostres metges tenen un bon nivell comparat amb els veïns. I sobretot hi ha una producció continuada de llibres, i uns intercanvis amb els altres països. També l'estructuració progressiva, tot i que fou lenta, d'una activitat sanitària, sigui en forma d'hospitals, o bé iniciant una assistència a càrrec dels municipis, els metges del comú. També es consolida l'ensenyament. Hi ha doncs una certa matèria estructurada. Ja és un país prou madur en l'aspecte sanitari. Altra cosa és que el nivell de la sanitat de l'època fos prou bo. En realitat, ja ho hem dit, el to sanitari era baix, i seguiren brots epidèmics.

Coneixem el nom de bastants metges que deixaren una certa obra escrita, original o traduint-la. Potser el més conegut és Joan Jacme, personatge important de la medicina del seu temps, d'origen català, que excel·lí a Montpeller. Sembla que va néixer a Lleida, on estudià. El 1364 era canceller de la facultat de medicina de Montpeller i ho fou més de deu anys. Fou metge pràctic de molt renom, i tractà al rei de França i a tres papes d'Avinyó. Morí probablement el 1384. Ens han quedat cinc obres originals, totes en llatí, i alguna traducció de l'àrab al català. Sanç de Ridaura fou autor d'un "Regimen contra epidimiam" el 1365. Autor d'obra perduda és el jueu mallorquí Pere Sa Flor.

Cap a la fi de segle destaca Antoni Ricart, metge reial i professor a l'Estudi de Medicina de Barcelona i abans a Lleida. Han quedat tres obres seves, una sobre un tema prou important aleshores, la gradació dels medicaments. Encara hi ha molts més noms, sobre tot de traductors. També de metges dedicats a l'assistència de la família reial. Comenge, Roca i Heras, Cardoner, ho han estudiat amb molta cura.

Un punt que cal recordar també és la consolidació d'algunes institucions. Moltes viles tenien algun tipus d'hospital, fos per a malalts, o inicialment per a pobres i pelegrins. Tenien una vida econòmica difícil, vivint de la caritat. Les mínimes exigències socials intentaren armonitzar-los. El cas més conegut és el de Barcelona, on es van unificar els diferents hospitals existents en un de sol, gran i suficient. Així l'any 1400 es creà l'Hospital de Santa Creu que omplí la major part de l'assistència pública sanitària a Barcelona, durant mig mil·lenni. En altres viles els hospitals feren la seva funció local, tot i tenint menys ressò, i molts han persistint també, amb una vida alternant, durant molts segles. L'hospital barceloní, que podria servir de paradigma, ha estat ben estudiat per Danón.

** Un últim punt a valorar és el de l'ensenyament. La primera escola fou la de Montpeller. Tenia tradició antiga, tot i que no es creà, oficialment, la universitat fins el 1289. La realitat de la vida fou doncs molt anterior a la realitat del paper.

A Lleida es creà un Estudi General l'any 1300, amb vida no sempre fàcil. Possiblement ja s'ensenyava medicina a Barcelona, de manera pràctica. I així es féu al llarg del segle XIV. Però calia oficialitzar les coses. El rei Martí volia fer una universitat a Barcelona. Hi hagué disputa amb el municipi. Aleshores el 1401 es creà l'Estudi general de Medicina i Arts, que de fet és l'inici de la facultat de medicina de Barcelona. Amb diversos noms i àdhuc algun temps no oficialment (després del 1717) aquest fou el lloc on físicament, en un mateix indret, es va ensenyar medicina a la ciutat de Barcelona durant cinc cents anys, fins el nostre segle. També durant el segle XIV, i per tant oficialment abans que a Barcelona, lloc on vivien els reis, es crearen estudis a Perpinyà, Osca i València.

Hem vist com en el començament cronològic del segle XV, en temps del rei Martí, hi ha una consolidació de les estructures, principalment a Barcelona: Hospital de Santa Creu, Estudi de Medicina i Arts. També a València amb l'Hospital dels Orats, Folls i Ignoscents i l'obra del pare Jofre Gilabert.

Però les coses aviat canviaran. Un conjunt de circumstàncies fan que el segle XV català sigui de baixada. La diferència entre el començament i el final és gran, en el camp de la política i en el de la medicina. El 1410 va morir el rei Martí. Venen noves influències polítiques. Els Trastàmars, Alfons Vè, miren més cap a Itàlia, la qual cosa per sí mateixa no és negativa. Després venen les lluites civils, les guerres de Joan II, la unió amb Castella. També el desplaçament del centre polític cap a l'Atlàntic.

La medicina d'aquesta etapa ha estat bastant estudiada principalment per Roca i Heras, Ametller i Lluís Comenge. Segueixen les llistes d'arquiatres. En canvi els metges amb obra pròpia ja tenen un pes relatiu més baix. El desplaçament de la visió cap a Itàlia no fou fructífer. Baixa la influència de Montpeller, que ja és sota el domini francès. Però encara no captem, ni captarem, el pes del renaixement científic a Itàlia, que de fet és una mica més tardà. Però tampoc en captem els signes premonitoris. En alguns camps encara mantenim un cert to, però en conjunt anem enrera. Ben aviat veurem cap a on ens porta aquesta línia.

L'època moderna

Hem vist com començàvem a rodolar, després la davallada serà més forta. De fet els dos segles dels Austries aquí són de molt poc nivell científic. Estem en un període d'ensopiment, de poc to vital. L'estudi de la nostra medicina en aquest temps no el podem fer en les biblioteques científiques: el material seria massa escàs. Hi ha pocs llibres: la producció és minsa i no massa bona.

Hem d'estudiar-ho a nivells més en contacte amb el poble, en els arxius de les parròquies. Ens cal conèixer les epidèmies, les mortaldats. I també trobem notícia de la realitat social, de quin era l'estat de l'assistència, si més no si n'hi havia.

**** Els metges i la seva obra. N'esmentarem alguns.** A la primera meitat del segle XVI trobem un cert nivell en el País Valencià. Hi haurà sobre tot l'obra de dos anatòmics, que reben la influència italiana, Pere Jimeno i Lluís Collado. També ens cal recordar, en un altre aspecte, Lluís Alcanyís, professor a la universitat de València, cremat per la inquisició.

Altres metges són més coneguts pel seu exercici fora del país. Així Leonard Jaques, d'Empúries, que fou professor a Pisa, i potser a Florència, autor d'alguns llibres, defensant el galenisme contra les interpretacions dels comentaristes àrabs. També la família dels Miró, Gabriel i Francesc, originària de Tortosa, que exercí al servei del rei de França.

Tenim encara l'entrada d'alguns textos, principalment de cirurgia. Recordem la traducció del Gui de Caulhac, o l'obra d'Amiguet. I ja, en passada ràpida, pel segle XVII, escrits principalment sobre la pesta. Així els de Bernat Mas (1623) i Joan Francesc Rosell, professor a Barcelona (1632). També cal recordar el nom de tres professors de Barcelona, Joan Alòs, Jacint Andreu i Josep Fornés, aquest ja a la ratlla del XVIII.

Les epidèmies són una realitat important. El període comença just amb el tema de la sífilis. Hi hagué, molt més tard, una llarga disputa sobre l'origen americà de la sífilis. Barcelona podia haver estat porta d'entrada en el viatge de tornada de Colom. Després les pestes venen de manera seguida. Han estat estudiades sobre tot pels doctors Camps, analitzant les sis grans epidèmies del segle XVI al Principat. Foren prou greus les de 1590, amb més de 10.000 morts a Barcelona, i de 1596. En el segle XVII és molt greu la dels anys vint i la de la guerra dels Segadors, cap el 1650. L'última de les grans pestes és la de 1720, dita "pesta de Marsella". A partir d'aquí el panorama sanitari ja canviarà, i també el demogràfic.

**** La recerca en els arxius parroquials és una línia molt fructífera per a conèixer la realitat de l'assistència a les nostres comarques.** Ens permet tenir d'una banda les dades demogràfiques, que en part ja estaven contades. Analitzar en part les causes de mort. En principi només ens consten les violentes. Però ara ja tenim un panorama prou clar de quina ha estat la mortalitat violenta a Catalunya durant aquest període, des de les morts en temps de guerra, alguns episodis massius concrets, els accidents o els homicidis. També les dades sobre les mortaldats dels albats, que sovint superen les dels adults. Així veiem les grans epidèmies, però també les microepidèmies, que tingueren tanta o més importància sanitària.

I sobre tot tenim dades de l'assistència. A quins pobles hi havia metge, en quins només cirurgians, o ni això. També veiem l'evolució d'aquesta assistència, les relacions amb sanitaris d'altres poblacions. També els apotecaris i àdhuc la sanitat veterinària, gairebé inexistent. I junt amb això el teixit social, les nissagues d'un mateix ofici, i la situació social que s'acompanya sovint d'un cert prestigi local (p.e. padrins de molts bateigs) però amb una mala economia (no féu testament perquè no té què testar). I també coneixem la primera activitat femenina documentada en els arxius catalans, la de llevadora o madrina.

El prestigi de la professió fou molt baix. A començaments del XVII s'arriba a dubtar de la capacitat d'atendre el rei. També ho era el de les universitats, que eren moltes i molt poc exigents en el saber. S'ha arribat a un fons, en el qual hi estem moltes dècades.

La represa del segle XVIII

El segle XVIII marca la represa de Catalunya com a poble. El revifament fou visible en molts camps diferents, des de la demografia i l'economia fins a la ciència i la vitalitat social. Les causes també degueren ésser diverses, però alguna ens sembla prou important, tot i que no ha estat gaire remarcada: la fi de les grans epidèmies de pesta. Cap a l'any 1720, just després de la guerra de successió, tenim l'últim dels grans estralls pestífers, la que se'n digué pesta de Marsella.

Així s'acaba el llarg període, de fet gairebé des de la pesta negra de meitat del XIV, més de tres segles i mig, en que de manera continuada hi havia un greu daltabaix de la població abans d'haver-se pogut refer de l'estrall anterior. Això havia deixat una població exhausta en el sentit biològic. No teníem temps de refer-nos que ja venia una altra epidèmia. Creiem que aquesta ha estat una de les causes de l'ensopiment de Catalunya a l'època moderna.

A la primera meitat del XVIII el nostre nivell mèdic era molt baix, tant pel poc to vital com pel seu endarreriment. No tenim pràcticament cap obra d'un cert nivell i potser podríem recordar només el text de Josep Fornés, catedràtic de Barcelona, sobre la pesta. I en un ambient diferent la descripció de la pelagra, el mal de la rosa, per Gaspar Casal, d'origen gironí, però que vivia a Astúries.

El nivell de tota la medicina espanyola era prou dolent. Hi havia un excés d'universitats de vida precària, i el saber dels metges era insuficient, sense haver-se incorporat a la pràctica clínica tot el progrés de la medicina científica europea. Per altra banda medicina i cirurgia eren dues professions diferents,

amb una superioritat teòrica de la primera. Cap a la meitat del segle va arribar a un lloc clau de la sanitat militar del país, un cirurgià català, Pere Virgili i Ballvé (1699-1776) que intentà millorar la formació dels cirurgians. Per això va crear un col·legi específic per als cirurgians de la marina que havien de servir a Amèrica. Ho féu el 1748 a Cadis. Bona part del professorat era català i amic de Virgili. El 1760 el mateix Virgili va aconseguir crear un segon Col·legi de Cirurgia, aquesta vegada a Barcelona, per formar cirurgians per a l'exèrcit. I els que sobraven podien exercir lliurement la cirurgia en viles i ciutats. Així vam millorar el nivell dels cirurgians, per fora completament dels metges, i amb una formació molt correcta pel seu temps.

Pels mateixos anys els metges de Barcelona volien recuperar l'ensenyament de la seva facultat. Es ben conegut que després de la guerra de successió, el decret dit de Nova Planta, de 1717, entre moltes altres coses, suprimia totes les universitats catalanes i en creava una de nova a la vila de Cervera. La veritat es que no s'havia perdut gran cosa, perquè les nostres universitats eren molt dolentes. La de Cervera pel que fa a la medicina tampoc no fou bona. Hi hagué ensenyament, mestres i alumnes. De malalts pocs. De fet a Barcelona seguí l'hospital de Santa Creu i un cert ensenyament mig oficiós.

El 1754 un grup de metges de Barcelona: Rafael Steva, Pere Güell, i altres, van intentar demanar el restabliment de la facultat. Havent-ho consultat se'ls va dir que era massa aviat i que era millor que demanessin una Acadèmia. Aquest fou l'origen, el 1770, de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona. Pels mateixos anys es van crear altres institucions científiques a Barcelona, principalment l'Acadèmia de Ciències i Arts, de la que formaren part molts metges.

Per aquests anys, fins el 1770, el panorama sanitari tenia més nivell quirúrgic que mèdic i el gran personatge de la nostra medicina era Pere Virgili. En el Col·legi van destacar també Francesc Puig, Domènec Vidal que fou un professor eficaç de diverses matèries i per sobre de tots Antoni de Gimbernat i Arbós (n. Cambrils, 1734 - m. Madrid, 1816), deixeble de Cadis, protegit per Virgili, mestre a Barcelona i fundador, el 1787 del Col·legi de Cirurgia de Sant Carles de Madrid.

Era una etapa que hem definit com de creació d'estructures. Hi ha persones que tenen l'empenta i creen institucions que després tindran el seu nivell. Així de l'esforç de Virgili en surten els Col·legis de Cirurgia; del de Gimbernat el nou de Madrid; del de Pere Güell i els seus amics, la creació de l'Acadèmia Médico Pràctica de Barcelona.

** L'etapa següent, tot i que les etapes s'encavalguen, és la de consolidació de les estructures. Cal que hi hagi un esforç continuat i el que s'ha creat cristal·litzi. Després veurem quant dura. El Col·legi de Cirurgia de Cadis es manté amb l'esforç de molts cirurgians, molts d'ells catalans, així Carles Francesc Ametller

que en fou director bastants anys. A Barcelona la consolidació pot simbolitzar-se principalment en Gimbernat i els membres de la generació que succeí a Virgili.

Cap als últims anys del segle, de fet fins a la guerra del francès, el 1808, hi ha una pujada del nivell científic, tant per part dels cirurgians, com dels metges que es van despertant. També hi ha una preocupació social important. Hi ha un tomb, els metges tornen a passar a un primer lloc. Potser perquè el Col·legi de Cirurgia té la sangonera de l'exportació. Alguns dels seus caps van a Madrid, entre ells Gimbernat, el més important, a fundar el tercer Col·legi. El Col·legi de Madrid estarà, durant molts anys, dominat pels catalans, des de Gimbernat a Agustí Ginestà, o Pere Castelló molt més tard.

Però el progrés ve sobre tot del camp dels metges. L'Acadèmia n'és el motor i serà la primera institució mèdica de Catalunya durant bastants anys. Cap a la fi de segle arriben al primer pla personalitats ben actives de la nostra medicina. El més destacat és Francesc Salvà i Campillo, savi en molts camps. Va viure entre els anys 1751 i 1828 i fou, en un moment determinat i durant molts anys, el metge més important de Catalunya. Va tenir una gran influència. Amb ell es va restablir l'ensenyament de la clínica a Barcelona, quan l'Acadèmia aconseguí tenir dues càtedres, per a la formació dels cirurgians. De la mateixa generació foren els Sanponts, Josep Ignasi i Francesc, ambdós amb feina notable a l'Acadèmia. Un altre mestre important de clínica fou Vicenç Mitjavila i Fisonell (1759-1805), catedràtic a l'Acadèmia. Fou l'iniciador de la premsa mèdica a Catalunya, com ho ha remarcat Calbet.

Des d'un altre punt de vista, també lligat a les persones, hem de veure el que van fer. La primera etapa, la de Virgili, és la de creació d'estructures. La segona, presidida potser per Gimbernat, és la de consolidació. Aquesta tercera etapa és la que permet assolir un cert nivell científic. És veritat que Virgili va publicar, l'any 1743, una memòria sobre la broncotomia, a l'Acadèmia de Medicina de Paris. També ho és que molt més tard Gimbernat descriu el lligament que duu el seu nom, i millora la tècnica d'operació de l'hèrnia. Però això eren fets aïllats. Després venen aportacions més continuades. El mateix Salvà aconsegueix premis de l'Acadèmia de Paris i és autor de memòries sobre temes de medicina del treball per a millorar la salut dels obrers. També treballà en aquest sentit Francesc Sanponts. Mitjavila, que introduí aquí el brownisme, fou coneixedor de la premsa mèdica europea i autor d'una memòria sobre la patologia pel plom (1791), d'un gran nivell en el seu temps. Estem doncs en una etapa de creixement del nostre nivell científic.

De manera continuada anirem progressant. Ja hi havia reunions científiques a les dues institucions de Barcelona. El Col·legi de Cirurgia feia les seves "Junttes literàries", ben estudiades per Usandizaga. L'Acadèmia feia sessions científiques i el 1798 publicà un primer i voluminós llibre de memòries. Ja tenim doncs producció escrita i no en forma de monografies o llibres, com fins aleshores, sinó

de petites comunicacions, el que ara en diríem articles, per la premsa mèdica. Així entràvem en el corrent del temps.

Una altra institució científica és l'Acadèmia de Ciències i Arts. Hi col·laboraren alguns metges. La personalitat més eminent fou Antoni Martí i Franquès. Dins d'aquesta orientació és bàsica la personalitat de Francesc Carbonell i Bravo (1768-1837), inicialment farmacèutic. El 1796 va publicar uns "Elements de Farmàcia, basats en la química moderna", en llatí, que foren traduïts aviat al castellà i al francès. Tingué una gran influència en la nostra mentalitat científica. Fou catedràtic de Química de la Junta de Comerç. Copsà la vàlua extraordinària d'un dels seus deixebles i decidí enviar-lo a aprendre fora, principalment a París. La idea era de formar-lo i crear-li una càtedra de química quan tornés. El deixeble era Mateu Orfila (1787-1853), nat a Maó i alumne de Barcelona. Entremig hi hagué la guerra del francès. Orfila, menorquí (eren recents els temps del domini anglès), políglota i amb una visió molt àmplia, es quedà a París. Allí féu una tasca científica extraordinària. Fou catedràtic de primer de Medicina Legal i després de Química Mèdica. Impulsà el desenvolupament de la toxicologia experimental i fou degà de la facultat de medicina de París durant disset anys, durant tot el regnat de Lluís Felip. Orfila és la segona personalitat científica de la medicina catalana, només superat per Arnau de Vilanova.

Hem vist com en aquest primer període de represa, des de l'enfonsament de tota l'època moderna, passem per quatre etapes, les de creació d'estructures, de consolidació, d'assoliment d'un nivell interior i de projecció exterior. Aleshores ve una maltempada, una guerra, i trenca la línia evolutiva, trenca el nostre fil. Algun és projectat fora i pot tenir un gran nivell, és el cas d'Orfila. Altres han de malmetre les seves energies aquí, en un país que torna a perdre part del seu to, i han d'emprar el seu esforç en refer el que ja teníem.

Hem vist l'aspecte institucional; també el científic. Hem recordat algunes persones amb obra més activa o important. Hi ha també la preocupació social. Aquesta és una constant del període, que coincideix en part, al començament, amb la Il·lustració. Cal remarcar diversos punts d'aquest interès pels temes que avui en diríem de salut pública, però que aleshores també s'ho deien. Recordem el lema de l'Acadèmia de Medicina "Saluti populi sacrum". Hi ha la preocupació per la salut dels treballadors, ja esmentada. També l'interès per les morts de repent que van motivar una consulta a l'Acadèmia l'any 1781, per part de l'Ajuntament de Barcelona. Més important fou el tema de la introducció de la vacuna, i l'esforç de Francesc Piguillem (1771-1826). També l'interès d'Antoni Cibat (1770-1812), que fou metge personal de Josep Napoleó, per la salut dels miners.

Una etapa de sensibilització

Passat l'estrall de la guerra de Napoleó, que va durar sis anys, de 1808 a 1814, el país va quedar altra vegada en un nivell baix i sense la relativa tolerància ideològica del final de l'etapa anterior. Hi ha una baixada i un tancament. De les personalitats d'abans, algunes ja duren poc, com Gimbernat, que mor el 1816 a Madrid. Salvà mor el 1828 a Barcelona. Després del trienni liberal es fa una purga dels professors del Col·legi de Cirurgia: San German, Foix, Ribot i Mayner foren separats de la docència. Pere Castelló (1770-1850), catedràtic de San Carlos, influí en una certa liberalització de la docència i en la unió definitiva de la medicina i la cirurgia. Tant el regnat de Ferran VIIè com la guerra carlina posterior no permeten de pujar el nostre nivell. El Col·legi de Cirurgia ja va de baixa. L'Acadèmia manté una mica l'esperit de les memòries, i segueix en un primer lloc, tot i que és a nivell més baix que dues o tres generacions abans. Cervera, la universitat, com si no hi fos.

El 1843 ve un canvi important. El pla d'estudis nou és obra de Pere Mata (n. Reus, 1811 - m. 1877). Aquest era un home jove, amb poc més de trenta anys, amb una llarga experiència de persecucions polítiques i amb un enfocament revolucionari. Volia arreglar l'ensenyament. Va suprimir, per decret, totes les facultats de medicina i els col·legis de cirurgia i va crear només dues facultats de Ciències Mèdiques, les de Madrid i Barcelona, i altres de nivell més baix. Unia també la medicina, cirurgia i farmàcia. Això no va durar. Però per Barcelona fou un canvi. Va tornar la facultat de medicina, que havia de ser el motor més actiu de la nostra medicina durant molts anys. De fet no fou un retorn de Cervera sinó la conversió del Col·legi de Cirurgia --el mateix local, gairebé tots els mateixos professors-- en una facultat. Fou més un canvi de nom, però amb una certa solemnitat.

Aleshores hi hagué una gran activitat. En pocs anys aparegueren diverses revistes que van tenir una bona influència. Potser la més interessant fou "La Abeja Médica" que recollia l'esforç d'un grup de metges joves i en part les memòries de l'Acadèmia. També fou important "El Telégrafo Médico" que va sortir pocs anys, i encara un grup de revistes amb interessos més professionals. Els mestres de la facultat en conjunt no tenien un gran nivell. Entre els més actius destacava Antoni Mendoza, catedràtic de cirurgia i molt polèmic. Entre les patums antigues Feliu Janer, catedràtic de molts llocs, des de Cervera a Barcelona i Madrid. Alguns van fer llibres de text, tot i que eren més aviat esquistats. Es una etapa de transició que assegura la continuïtat i permet una certa maduració de la gent.

L'etapa comprèn pràcticament tot el regnat d'Isabel II, de 1843 a 1868. Potser els metges catalans més actius estan a Madrid i amb una certa empenta política. Són Pere Mata i Pere Monlau. Foren catedràtics de Medicina Legal i d'Higiene de la universitat de Madrid. De fet aquestes eren les dues assignatures, i càtedres, amb més contingut social i polític. Inicialment tots dos eren revolucionaris. Després Monlau es moderà. L'obra escrita dels dos fou molt gran i el seu nivell era superior al de la majoria dels seus homòlegs en altres matèries. Sobretot Mata ha quedat com un clàssic de la seva especialitat.

La generació mèdica de 1888: la creació d'estructures

Cap el començament de l'últim terç del segle XIX es van produir un conjunt de canvis que porten a una situació diferent i molt més activa. D'una banda uns fets polítics, que van dur a sis anys --el sexenni interborbònic-- de modificacions bastant marcades. Hi hagué uns aires nous i breus; el regnat de Savoia, la primera República; després la llarga restauració, però amb un enfocament diferent.

Junt amb això, evidentment, modificacions en la medicina europea, que anava progressant de manera molt activa i que, amb una obertura més gran de fronteres, incrementà la seva influència. Tenim una entrada molt més marcada de la informació del que passa a Europa. La influència sobre tot de la medicina francesa a Catalunya, i menys de l'alemanya --que gravita més sobre Madrid--, però també ens arriben notícies habituals de les publicacions angleses, italianes, i d'altres països.

I encara un fet que fou decisiu. En pocs anys, per raons d'edat principalment, queden lliures els llocs claus de les nostres estructures mèdiques, principalment moltes càtedres de la facultat, que són ocupades per un conjunt de gent jove, de la mateixa generació, molt activa i amb empenta. Així es configura un grup generacional ben clar. Accedeixen als càrrecs directius cap a finals dels anys 60 i durant la dècada dels 70. Tindran una llarga influència, de més de vint anys i marquen, amb la seva empenta, la línia evolutiva de la nostra medicina. Els hem designat com a generació del 88 perquè aquest fou l'any que es va reunir un gran congrés mèdic a Barcelona, coincidint amb la primera exposició universal. Caldrà parlar de les persones i de la seva obra. Fou una etapa extraordinàriament fecunda. Entre els grans motors de la generació mèdica catalana del 88 cal destacar-ne tres: Giné, Robert i Rodríguez Méndez.

El primer, Joan Giné i Partagàs (1836-1903), fou el motor més important, el qui portà més empenta i més idees. La seva obra fou típicament de creació d'estructures i de grup. Fou, de fet, el primer cap d'escola eficaç a la medicina catalana. Fou catedràtic d'Higiene i després de Cirurgia, però la seva obra

important és com a psiquiatre. Reuní el primer congrés mèdic fet a Catalunya, que es digué "Primer Certamen Frenopático", fet a Nova Betlem, a la falda del Tibidabo, el 1883. Creà una escola psiquiàtrica. Impulsà la "Revista Frenopática Barcelonesa" i també "La Independencia Médica", una de les revistes més actives del seu temps aquí, i de més llarga durada.

Bartomeu Robert i Yarzàbal (1842-1902) fou catedràtic de Patologia Mèdica des del 1875. Havia traduït, junt amb Giné, la Patologia Celular de Virchow. Fou el mestre més valorat de la facultat del seu temps i el metge de més prestigi local. Això el portà a la política, essent alcalde de Barcelona i després un dels fundadors de la Lliga i diputat al parlament de Madrid. La seva obra fou principalment com a mestre.

Rafael Rodríguez Méndez (1845-1919) era granadí i no sempre va entendre bé el que era Catalunya. Fou catedràtic d'Higiene des del 1874. Fou l'editor i motor, a vegades gairebé l'únic, de la "Gaceta Médica Catalana", revista que va sortir durant quaranta anys i és la que ha tingut una influència més gran a la nostra medicina. Fou l'element més decisiu per a introduir, de manera continuada, els coneixements de la medicina europea aquí. Fou rector de la Universitat de 1901 a 1905.

Personatges importants, però amb una influència potser més limitada foren Valentí, Pi i Sunyer i Sentiñón. Ignasi Valentí i Vivó (1841-1924) fou catedràtic de Medicina Legal des del 1875, autor d'un text molt interessant de Toxicologia de bon nivell en el context del seu temps. Polític molt a l'esquerra, va tenir una intervenció important en els cursos d'extensió universitària quan el rectorat de Rodríguez Méndez.

Gaspar Sentiñón i Cerdanya (1835-1902) fou un dels col·laboradors més actius en la tasca d'introduir els nous coneixements de la medicina europea. Políglota excepcional fou també un dels introductors de l'anarquisme teòric a Catalunya. Jaume Pi i Sunyer (1851-1897) fou catedràtic de Patologia General des del 1883, introduí, sense fer soroll, les noves idees i contribuï de manera molt clara a formar una mentalitat més organicista i menys vitalista en els nostres metges. També cal recordar l'obra de Ramon Coll i Pujol, catedràtic de fisiologia i home de bona empremta en la seva etapa inicial.

Aquesta és l'etapa de la creació d'estructures. Junt a les revistes de vida llarga (Gaceta, Independencia) i als Congressos tenim les institucions, sobretot l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, que ha estat un motor de primer ordre i un element bàsic de supervivència en èpoques prou difícils i de catalanització científica de la nostra medicina. Hi hagué altres institucions, entre elles l'Institut Mèdic, l'Ateneu Lliure, l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, i altres. Teníem ja uns elements prou sòlids.

Cal que ens fem conscients que en aquesta etapa tenim els motors, les estructures, però el nivell científic encara és baix. Es també un període de canvi d'idees, el que n'hem dit "el tomb cap a l'organicisme".

*

*** El pas següent és aconseguir aquest nivell. Per això cal que algunes persones vagin a altres països, aprenguin les seves especialitats i portin aquí el que han après. Entre aquests i alguns que són més autodidactes, s'aconseguirà un canvi important. Així l'oftalmologia té com a motors Josep Barraquer i Roviralta, o Bonaventura Carreras i Peralta, a part de Lluís Carreras, anterior. Entre els ORL cal recordar Ricard Botey i Ducoing, que va fer una de les poques revistes catalanes de difusió a fora. La pediatria francesa fou importada en part per Francesc Vidal i Solares. Lluís Barraquer i Roviralta fou introductor de la neurologia. En el camp de la cirurgia cal conèixer l'obra de Salvador Cardenal que fou el veritable introductor pràctic de la cirurgia antisèptica a Catalunya i creador d'escola en el seu servei del Sagrat Cor. Deixebles seus foren Francesc Rusca, catedràtic de Barcelona i Lleó Cardenal i Pujals, que ho fou de Madrid. Entre aquest grup cal recordar també l'obra excepcional i autodidacta de Miquel Fargas, impulsor de la cirurgia ginecològica.

El nivell científic, en els anys de final de segle, està presidit sobretot per l'activitat de Santiago Ramón y Cajal, que fou catedràtic d'Histologia de 1887 a 1892. A Barcelona passà els seus anys de més activitat. Ell mateix recorda com l'any 1888 és "mi año cumbre". No vem tenir l'encert de conservar-lo. Per tenir una escola de ciència bàsica veritable calgué esperar l'obra d'August Pi i Sunyer. D'aquest període són també les activitats de Jaume Ferran, de considerable prestigi internacional ran de la seva vacunació contra el còlera (1885), i l'obra important i una mica desordenada de Ramon Turró (1854-1926).

L'empenta del començament de segle: El nivell científic

La nova centúria portà un conjunt de canvis que en pocs anys marquen una modificació important del panorama de la nostra medicina, que puja un altre grau. D'una banda el fet biològic de la mort d'alguns dels mestres de la generació del 88 en molt poc temps (Robert, Sentiñón, Giné). També la consolidació de les nostres reunions científiques en forma de diversos congressos que es van reunir en pocs anys a Barcelona. Així el Congrés d'Higiene de Catalunya el 1906; el de la Tuberculosi el 1910; el d'Higiene Escolar, el de Radiologia. Però sobretot, ja el 1913, el Primer Congrés de Metges de Llengua Catalana, que ha tingut continuïtat, tot i que amb sèries dificultats i fases d'ostracisme, fins avui.

Lentament noves revistes van substituint a les antigues, així la "Revista Mèdica de Barcelona" (1923) que durà fins la guerra. També els Annals de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, amb una certa variació de nom, assegurant, a vegades amb dificultats, la catalanitat de la nostra medicina.

El canvi de lloc de la facultat portà a una ampliació del nombre d'hospitals. Tot i que amb lentitud, tenim el nou Clínic (1907) i el nou Hospital de Santa Creu, que no acabà de traslladar-se del tot i definitivament fins a finals dels anys vint. També hi hagué altres hospitals, així el Sagrat Cor, l'Aliança i clíniques quirúrgiques més petites. també l'hospital per a nens del Dr. Vidal Solares.

Però potser el fet que té una influència més pregonada és l'activitat del grup d'August Pi i Sunyer (1879-1965). Molt jove, el 1904, era catedràtic de Sevilla. Va treballar a Barcelona, en el Laboratori Municipal. El 1911 creà la Societat de Biologia de Barcelona i poc després l'Institut de Fisiologia. Allí, a la Facultat, creà el grup d'investigació més important que hi havia hagut fins aleshores a Catalunya. La seva escola va tenir una gran influència fins els anys de la guerra; la seva obra científica fou important, i quan acabada la guerra van haver d'exiliar-se la majoria dels membres del grup, escampats, van seguir amb una tasca positiva. En aquesta etapa del primer terç del segle XX el motor més actiu de la medicina catalana estava a la facultat de medicina i el grup de més prestigi i amb més projecció a fora era el de l'Institut de Fisiologia.

Els anys de l'Autònoma

L'arribada de la República el 1931 va dur un canvi important en la situació de Catalunya. Aviat hi hagué una situació d'autonomia que va ser fèrtil en diversos camps, un d'ells el de la universitat. L'esforç de la Universitat Autònoma (1933) es va traduir en una obertura a institucions que fins aleshores no estaven dins de la universitat, i a persones que exercien la seva obra fora d'ella. El canvi fou sobretot important en les facultats de Filosofia i Lletres i de Medicina.

Pel que fa a la medicina va significar la incorporació de molts professors nous i d'un altre hospital docent, el de Sant Pau. També es va modificar de manera molt pregonada el sistema docent, que es va basar sobre tot en un enfocament més pràctic, una gran dedicació del professorat i una limitació dràstica del nombre d'alumnes. Ha quedat un gran record d'aquella universitat que va durar de fet molt poc temps.

Hi hagué un increment de l'esforç catalanitzador de la nostra medicina, que de fet ja s'havia impulsat des de feia alguns anys. Els Congressos de Metges de Llengua Catalana, que havien estat parats en els anys de la dictadura es van reprendre amb molta força tot i que el Xè, que havia de ser a Perpinyà el 1938,

no es va poder fer fins l'any 1976. Un paper molt important el va tenir la col·lecció de Monografies Mèdiques, dirigida per Jaume Aiguader, que ja havia començat el 1926.

Cal destacar també la revista "La Medicina Catalana" que estava impulsada per Leandre Cervera, i que duia com a subtítol "portenveu d'Occitània Mèdica". Era molt ben feta, d'un alt contingut científic, recordant sempre la unitat cultural d'Occitània i amb informació puntual de les tasques de les institucions de Montpeller, Tolosa i Bordeus. També cal recordar l'esforç continuat de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques.

Des d'un punt de vista estructural cal remarcar l'existència, dins del govern autònom de Catalunya, d'una conselleria de Sanitat, el que va permetre una certa gestió pròpia de la nostra medicina.

Des d'un punt de vista estrictament científic el nucli més important continuava a l'Institut de Fisiologia dirigit per August Pi i Sunyer, que fou un autèntic creador d'escola. Entre els catalans que van fer una tasca fora cal recordar l'activitat de Francesc Duran i Reynals, als USA., on va treballar a gran nivell descrivint el factor de difusió, la hialuronidasa, i amb una obra continuada sobre l'etiologia vírica del càncer. Els anys de la guerra van portar a situacions assistencials difícils. Entre els fets importants derivats de la guerra hem de recordar l'esforç per aconseguir una bona tècnica en les transfusions, i sobretot l'activitat en el tractament de les fractures i ferides de guerra per mitjans conservadors, difosa principalment per l'obra de Josep Trueta. També els estudis sobre la Psicologia de guerra d'Emili Mira. Aquests treballs tingueren un bon ressò exterior després de l'exili i ran de la segona guerra mundial.

Els anys de la postguerra civil

Després de la guerra, que Catalunya va perdre, bona part dels caps més actius, entre ells pràcticament tot l'Institut de Fisiologia, i tots el que representaven l'esforç més actiu per a la catalanització van haver d'exiliar-se. Vem perdre doncs una bona part dels nostres recursos i, científicament, els de més nivell. Hi hagué diverses situacions, que sintetitzarem breument.

a) El grup més compromès políticament, que va haver de marxar. Entre ells tots els motors més actius dels canvis que va representar la facultat de medicina de la Universitat Autònoma. Així els doctors Joaquim i Antoni Trias i Pujol, catedràtics de cirurgia. El primer havia estat el degà de la facultat durant gairebé tot el període. També pràcticament tot l'Institut de Fisiologia, amb August Pi i Sunyer, el seu cap, que hagué de crear una nova escola a Caracas. Jesús Bellido, catedràtic de Farmacologia passà a Tolosa; Jesús Puche, antic col·laborador de l'Institut i catedràtic i rector de la Universitat de València anà a Mèxic. Així

altres entre els que cal recordar Jaume Raventós i Pijoan que féu després una gran tasca en l'estudi de l'anestèsia per fluotà a Manchester, on morí el 1982. També membre del grup fou Jordi Folch i Pi, autor de treballs bàsics de neuroquímica, que l'han convertit en l'autor català més citat del seu temps. Morí a Boston el 1979. Ja hem esmentat els noms de Francesc Duran i Reynals, de Josep Trueta i Raspall i d'Emili Mira i López, entre els més coneguts.

b) A l'interior hi hagué una represa relativament ràpida. Entre les persones podem diferenciar-ne tres grups:

b.1) el dels exiliats interns, els qui estaven entre les que van perdre i veieren tallada la seva carrera poc més enllà de la seva activitat privada.

b.2) els qui venint de fora van actuar en alguns casos com a "tropes d'ocupació", amb tarannàs i vàlues diferents, però substituint els qui havien estat desplaçats.

b.3) els qui s'acomodaren a la nova situació i col·laboraren, alguns de manera més activa i altres més passiva.

** El to de la facultat va baixar, tot i que de manera bastant diversa, mantenint-se, però, alguns nuclis d'una considerable vàlua. Lentament apareix una nova força sanitària que tindrà un paper molt important, el que inicialment es digué "Seguro Obligatorio de Enfermedad", o SOE. Va incidir en diversos aspectes. Potser el més important en el seu inici fou la progressiva disminució de l'assistència de beneficència, que quedava en gran part coberta pel nou sistema. També una assistència ambulatoria massiva. Al cap de bastants anys l'inici d'institucions hospitalàries pròpies, les Residències i Ciutats Sanitàries, que van fer un cert temps competència als hospitals clàssics i han acabat absorbint-ne la financiació.

** En l'aspecte científic, pels anys quaranta, es va poder mantenir un cert nivell. D'una banda el 1943 apareix una revista que ha de fer molt forat en la nostra medicina: "Medicina Clínica" lligada des de molt aviat a la càtedra de Patologia Mèdica que dirigia Agustí Pedro i Pons. Aquest fou també autor del primer tractat en molts volums de medicina interna pròpiament català. Fou un veritable creador d'escola.

Molt aviat van aparèixer diverses col·leccions de monografies mèdiques, principalment dues, la "Colección Española de Monografías Médicas" i els "Manuales de Medicina Práctica", ambdues amb molts volums. Van ajudar a mantenir la vitalitat productiva. També els Annals de l'Acadèmia. Ara bé tot això en castellà, amb un bandejament absolut de la llengua catalana. Lentament les societats científiques van anar reprenent les seves tasques i se'n crearen algunes de noves.

L'últim quart de segle

Els últims vint-i-cinc anys són encara història recent. En marcarem només els grans trets, molts continuant de fet les orientacions del període anterior.

* Un fet important fou la creació d'una nova universitat, la segona Universitat Autònoma, l'any 1968. Les tasques de la facultat de medicina van començar en el recinte de l'Hospital de sant Pau. Va significar un revulsiu, tant per la competència que en realitat feia a un Hospital Clínic, que s'anquilosava, com des d'un punt de vista ideològic. Volia representar un vent diferent.

* Molt relacionat amb aquest fet, però aparentment amb independència: el pas a un primer pla dels grans hospitals de la Seguretat Social. Cal destacar-ne sobre tot dos punts. D'una banda s'incorporen a la universitat i es converteixen, no sense tensions, en hospitals docents. D'altra estenen un servei molt útil a zones geogràficament més extenses de Catalunya.

* En un aspecte més lligat a l'assistència immediata l'aparició dels grans ambulatoris, de visita massificada i discutida. També el fet d'assegurar una cobertura d'urgència, que en el sistema antic de la medicina quedava molt més a l'aire. Cal recordar també que, durant molts anys, els medicaments es lliuraven gratuïtament als malalts.

* El gran impacte dels nous avenços de la terapèutica i de la prevenció, que repercuteix evidentment en el nivell sanitari de la població. Així des de la introducció dels antibiòtics, a les grans campanyes de vacunació. També molt més recentment l'increment dels transplantaments, per a marcar només tres grans fites.

* Això porta a un encariment dels serveis sanitaris, que ja marquen la seva impotència econòmica. Els pressupostos de les grans institucions són deficitaris. Moltes terapèutiques noves són cares. Aquest fet ha portat, a més de discussions notables, a una visió economicista de la gestió de la sanitat, que no sempre és ben acceptada ni sempre encertada.

* En l'aspecte científic en els últims anys ha pujat extraordinàriament el nivell mitjà de molts serveis i especialitats, que van habitualment a les reunions internacionals i publiquen sistemàticament en revistes de bon prestigi. Tot i que cal remarcar també el salt endavant que han fet molts països, entre ells els capdavanters, s'ha passat, com a tot arreu, als treballs en grup i d'escola.

* Conseqüència directa d'aquest fet és la gran influència de la medicina anglosaxona, sobretot nord-americana, i de les publicacions en llengua anglesa, sobre la nostra medicina. La clàssica influència de la medicina francesa, i també de la seva cultura en part, ha anat essent substituïda per la de llengua anglesa, sobretot per la medicina nord-americana.

* Estructuralment hem recuperat en gran part la gestió de la nostra sanitat --tot i que només de manera molt parcial el finançament-- i tornem a tenir una conselleria específica de sanitat en el govern de Catalunya.

* Des del punt de vista de la catalanització s'han reprès els Congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, que mantenen la seva continuïtat tot i que tenen un ressò diferent del d'abans. També cal remarcar els congressos catalans de nombroses especialitats. En aquest sentit una de les primeres en reunir-se fou la d'Història de la medicina, des de l'any 1970.

Responent a aquest corrent inaugurarem avui el sisè Congrés d'Història de la Medicina Catalana. També en aquest camp hem passat per les diverses etapes. Els primers autors en fer una obra d'una certa importància treballaven aïllats, i sense ningú més en el seu temps. Estaven sols. Es el cas de Lluís Comenge (1854-1916) i de Josep Maria Roca i Heras (1863- 1930). Passada la guerra el nombre d'autors és més gran, es coneixen, però no fan grup. Es el cas de Manuel Usandizaga o d'Antoni Cardoner, per citar només els traspassats.

Ara estem en la fase del treball col·lectiu, amb una institucionalització: Societat Catalana d'Història de la Medicina, a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques; Seminari d'Història de la Medicina de la Reial Acadèmia; els propis Congressos d'Història de la Medicina Catalana; l'edició continuada de monografies; l'existència d'algunes revistes. Estem doncs, si més no, en un període de consolidació.